

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 31

Заснований в 1996 році

Рівне – 2005

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я В З А К Л А Д А Х О С В І Т И : З Б І Р Н И К Н А У К О В И Х П Р А Ц Ь . Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 31. – Рівне: РДГУ, 2005. – 106 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії дошкільної педагогіки, історії педагогіки, методики навчання і виховання дітей дошкільного віку, їх розвитку в сім'ї і дошкільних закладах.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, вихователів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюрів Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №2 від 30.09.2005 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 2.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2005

УДК: 37.017

Т.І.

ГУМАНІСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ

Резюме. У статті обґрунтовується необхідність педагогічної взаємодії з дитиною в процесі гуманістичного виховання. В світлі ідей О.В. Запорожця сутність гуманістичного виховання розглядається як ціннісно орієнтований процес взаємодії вихователя і дитини в ході освоєння соціального і становлення її розвитку їх суб'єктного досвіду.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, ціннісні орієнтації, суб'єкт-суб'єктні відносини, суб'єктний досвід дитини і вихователя.

Початок ХХІ століття ознаменований тим, що людство переживає системну і глибоку кризу, яка вразила найважливіші сфери духовного життя людства – науку, культуру, мистецтво, освіту. Її тривалий характер зумовив фактичний розпад єдиного матеріально-духовного простору цивілізації, помітно позначився на розвитку сучасної освіти, яка не встигає сьогодні за глобальними змінами, що відбуваються в світі. Соціокультурні процеси кінця ХХ-початку ХХІ століття обумовили різкий поворот суспільної свідомості у бік людини як вищої цінності і унікального феномену всіх галузей наукового знання. Це викликало актуалізацію ідей гуманістичної педагогіки, метою якої є виховання особистості, здатної до самоактуалізації та гармонійної взаємодії з довкіллям, творчого перетворення своєї індивідуальної лінії життя, поєднання особистих та суспільних інтересів. З одного боку, відчувається гостра потреба в гуманізації виховання, а з іншого – проблема гуманістичного виховання вимагає теоретичного осмислення і методичної розробки. Відомо, що впродовж тривалого часу гуманістична тематика спрощено трансформувалася у педагогіку морального виховання, яке повинно було матеріалізувати певні гуманні якості особистості.

Постановка проблеми. Нині в суспільстві й освіті склалися необхідні передумови для процесу гуманізації виховання з метою самоактуалізації і розвитку особистості дитини. Водночас, педагогічна практика не позбулася певних норм і штампів авторитарної освітньої системи як необхідного атрибуту технократичної цивілізації. Відсутність цілісної теорії гуманістичного виховання, чітких орієнтирів подолання негативізмів у практиці виховної роботи особливо позначається на системі дошкільної освіти, де нерідкими є неправомірні переноси змісту і методів роботи із шкільної системи. Спостерігається “розпад” специфічних видів діяльності, витіснення з життя дітей гри та спілкування з дорослими, що спричинено поширенням якісно неадекватного шкільного навчання на дошкільне дитинство.

Дошкільний вік є найбільш важливим періодом особистісного становлення. Дослідження доводять, що спостерігається суперечливість між готовністю дитини до такого виховання, яке ґрунтується на самоствердженні, суб'єктній позиції у взаємодії з дорослим, та професійною невідповідністю педагогів до реалізації такої позиції дитини, хоч переважна більшість з них висловлює особистісну готовність до гуманістичного виховання. Гуманізація виховання є ключовим моментом нового педагогічного мислення. Водночас видається важливим методологічне положення про те, що традиційні педагогічні поняття мають розвиватися, а не замінюватися на нові, взяті з понятійного апарату суміжних наук, які, безперечно, допомагають розвитку педагогіки як науки, однак не можуть складати теоретичного підґрунтя підготовки педагога.

Метою нашої статті є аналіз поняття “педагогічна взаємодія” з позицій започаткованої видатним вітчизняним психологом О.В.Запорожцем концепції гуманістичного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основних положень. Питання гуманізації виховання дітей дошкільного віку поставлені у фундаментальних працях О.В.Запорожця в аспекті орієнтації на психологічні особливості дитини, які у вихованні слід урахувувати насамперед. Ще у 70-тих роках минулого століття видатний вітчизняний психолог висунув теорію ампліфікації (збагачення, розширення і поглиблення) психічного розвитку дитини, обстоюючи самостійність дошкільного віку як визначального в особистісному становленні людини. Він вважав, що для того, щоб виховання набуло гуманістичного характеру, воно має здійснюватися головним чином через організацію і керівництво дитячими видами діяльності (перш за все грою) та забезпечення найбільш сприятливих умов для розвитку в цих видах діяльності специфічних для віку особливостей (образних форм мислення, соціальних емоцій тощо).

Ідеї О.В.Запорожця були розвинуті і визначені як принципи гуманізації дошкільної освіти в Концепції дошкільної освіти, у якій представлено розуміння дошкільного дитинства, з одного боку, як етапу розвитку, який закладає підвалини загальних якостей і властивостей психіки дорослої людини, а з іншого боку, не як періоду підготовки до подальшого життя, а як самоцінної стадії життєдіяльності. Автори концепції доводять, що процес психічного розвитку – це не процес соціалізації чи інтеріоризації індивідом суспільного досвіду, присвоєння зовнішньої йому культури, оскільки культура завжди особистісна і завжди внутрісуб'єктна. “Розвиток особистості – це не усунення індивідуальних відмінностей, підведення всіх під загальний рівень, ... а розкриття усіх закладених у дитину сил і потенцій” [6, 18]. “Зведення процесів формування особистості до інтеріоризації соціальних і предметних форм фактично відміняє (в ім'я правилі відповідної поведінки) космічність буття людини, її злитності з природою, мікрокосм її самості” [6, 5-6]. Сутність гуманізації виховання автори вбачають у зміні спілкування з дитиною, розглядаючи його через призму взаємодії.

Серед необхідних умов гуманізації виховання дошкільників дослідники визначають: 1) зміну форм спілкування з дітьми від авторитарного впливу до спілкування, орієнтованого на встановлення довірчих партнерських стосунків; 2) оновлення форм і змісту навчальних занять – скорочення кількості занять, перехід від фронтальних форм до роботи з невеликими підгрупами дітей; 3) насичення життя дітей класичною музикою, творами мистецтва, використання кращих зразків дитячої літератури, які орієнтують на загальнолюдські цінності; 4) зміну предметного середовища і життєвого простору виховання дітей з метою забезпечення вільної самостійної діяльності і творчості дітей відповідно до їх інтересів та потреб [3; 5; 6; 8]. Втілення ідей гуманізації у практиці дошкільної освіти можливе при розробці педагогічного процесу, у якому насамперед вирішуються такі завдання: створення педагогічних умов, у яких дитина відчуває емоційний комфорт в оточенні однолітків; створення педагогічних умов для активної творчої діяльності дитини у всьому багатоманітті з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів, потреб; забезпечення особистісної значущості педагога для вихованця.

Загалом, можна виділити такі напрями вирішення проблеми гуманізації в сучасній педагогічній науці:

- закономірності гуманістичних виховних систем (І.Д.Бех, Л.О.Байкова, Е.В.Бондаревська, А.М.Бойко, О.С.Газман, Л.І.Новікова, В.Т.Кабуш, Г.Б.Корнетов, О.В.Сухомлинська);
- гуманізація відносин у виховному процесі (Г.О.Балл, В.А.Петровський, С.Я.Козлова, Н.О.Короткова, Н.Я.Михайленко, Ю.С.Приходько, Р.М.Чумічева);
- гуманізація взаємин “дитина-дитина” (В.В.Абраменкова, Л.В.Артемова, В.О.Павленчик, А.А.Рояк, К.Й.Щербакова);
- гуманізація взаємин “дитина-дорослий” (Н.Ф.Виноградова, Т.А.Кулікова, Л.М.Башлакова, Р.С.Буре, О.Л.Кононко, С.О.Ладивір, Т.О.Репіна, Р.Б.Стеркіна).

До важливих проблем у цьому плані слід віднести також питання про те, чи не буде орієнтація на суб’єкт-суб’єктні відносини спричиняти штучне поставлення дитини в позицію відповідальності, прийняття рішень, які ще не доступні їй? Адже в дошкільному віці саме дорослий виступає для дитини орієнтиром діяльності і поведінки. Зокрема такий важливий компонент особистісного становлення дошкільника, як самооцінка, формується саме під впливом дорослого [3; 5; 9]. Ці міркування вимагають аналізу суб’єкт-суб’єктних стосунків як взаємодії педагога і вихованця та виявлення функціональних позицій учасників взаємодії.

За визначенням Ю.К.Бабанського, педагогічна взаємодія – це взаємна активність педагога і вихованця, яка включає в себе в єдності педагогічний вплив, його активне сприйняття, засвоєння об’єктом, власну активність вихованця, що виявляється у відповідних безпосередніх або опосередкованих впливах на педагога і самого себе (самовиховання) [1, 74]. У загальній педагогіці взаємодія розглядалась: як об’єктивно існуючий взаємозв’язок педагогів і учнів; їх спільна діяльність; взаємозв’язок їх діяльностей; особливий вид спільної діяльності; особливий спосіб її організації. Близьким до нашого розуміння є розгляд педагогічної взаємодії дидактом І.Я.Лернером, який розглядає взаємодію двох суб’єктів (учитель – учень), опосередковану об’єктом засвоєння як основу процесу навчання. Цей підхід дає можливість враховувати індивідуальність когнітивно-афективних проявів учасників процесу, а відповідно значно розширити потенційні можливості дитини. Отже, і в дидактиці взаємодія має “зверхзавданням” розвиток сутнісних сил дитини.

Поняття педагогічної взаємодії бере витоки з філософського розуміння взаємодії як центральної категорії вчення про причинність світу, що дозволяє виявити особливості впливів об’єктів один на одного, їх взаємну обумовленість та зміну станів і виникнення нових властивостей об’єктів. Взаємодія визначає відношення причини і наслідку, кожна з сторін виступає як причина однієї і як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони. Відтак, педагогічна взаємодія визначає розвиток, оскільки завжди є зв’язком усередині визначеної цілісної системи, у нашому випадку – виховного процесу.

Натомість взаємодія суб’єктів є процесом, внутрішня єдність якої здійснюється в неперервній зміні самих суб’єктів і об’єктів, посередництвом яких відбувається взаємодія. Взаємодія в діяльності може проходити в двох планах: між суб’єктом і об’єктом діяльності (змінюються способи діяльності, що призводить до розвитку і збагачення змістового аспекту взаємодії); між суб’єктами діяльності (виникають зміни в соціальному аспекті діяльності, формуючи соціальну спрямованість суб’єктів).

У педагогічній взаємодії виділяють: власне педагогічну взаємодію (педагогів для узгодження зусиль); методичну взаємодію (взаємозбагачення досвідом з методики виховання і навчання); зовнішню взаємодію (з сім’єю, з освітніми закладами); педагогів і вихованців (навчальна, позанавчальна, індивідуальна, цільова, ситуативна тощо) [1].

Без сумніву, саме взаємодія педагогів і вихованців є найбільш складною як у практиці виховання, так і в плані наукового дослідження проблеми педагогічної взаємодії. Це підтверджується даними психологів Л.І.Божович, М.І.Лісіної, Є.В.Субботського, Д.Б.Ельконіна, В.Т.Кудрявцева про те, що протягом дошкільного віку орієнтація дитини на дорослого, прагнення зберегти з ним позитивні стосунки є найбільш стійкою групою мотивів дитячої поведінки, а тому в першу чергу слід розглядати саме взаємодію дорослого і дитини з усіх окреслених видів педагогічної взаємодії.

Дослідники наголошують, що педагогічна взаємодія повинна розглядатися і як взаємозв’язок функціонально-рольових і особистісних позицій за таких даних:

1) взаємозв’язок дій передбачає, що дії однієї сторони породжують дії іншої, а ті, у свою чергу, знову першої. Форми прояву такого взаємозв’язку можуть варіюватися від взаємної співдії до взаємної

протидії, від односпрямованої співдії до спільного ухилення від активної взаємодії, не виключаючи компромісних і контрастних;

2) взаємозв'язок діяльності включає або переважно "обмін" діяльностями між педагогом і вихованцем і меншою мірою обмін між ними самими з приводу цих діяльностей; або переважання цілеспрямованої діяльності педагога для організації взаємодії як один з одним, так і з предметом;

3) взаємозв'язок функціонально-рольових і особистісних позицій можливий у трьох варіантах: дорослий – ведучий, дитина – той, кого ведуть, – з огляду на функціональний розподіл ролей; і дорослий, і дитина – суб'єкти своєї життєдіяльності; дитина – ведучий, дорослий – той, кого ведуть – як спеціально створена ситуація або така, що виникла спонтанно [7].

Оскільки в педагогічному процесі дошкільного закладу дитяча і доросла субкультури не лише реально існують, а й взаємодіють, можна говорити про певний спільний простір дорослої і дитячої субкультур, який і визначає характер виховання, міру його гуманності. Загалом, у педагогічному процесі виокремлюють такі складові: 1) вільна самостійна діяльність дітей (переважно ігрова); 2) спільна діяльність дітей і вихователя, яка може здійснюватися у двох формах: планових регламентованих занять та вільної спільної діяльності дорослого і дітей. Остання форма взаємодії розроблена у теоретичному й методичному плані найменше. Однак саме вона містить великі можливості гуманізації процесу виховання. Адже якщо стосовно вільної самостійної діяльності дітей педагог виступає як автор розвивального середовища, яке живить розвиток дитячої діяльності, а в процесі занять – як наставник, то саме означена форма взаємодії є партнерською у повному розумінні слова.

Подібні міркування зустрічаємо і в роботах Н.Я.Михайленко, яка позначає розглянуті форми взаємодії вихователя і дитини як "позиції поруч, над, разом з дитиною" [9]. Уточнюючи поняття "педагогічна позиція", зауважимо, що у ній виявляється ступінь залежності людини від інших, тому займати педагогічну позицію означає приймати рішення про характер взаємодії з іншою людиною, що виявляє вплив на її поведінку. Загалом, науковці обгрунтовують три позиції педагога у взаєминах з дітьми: авторитарна ("роби, як я"); співробітництва ("давай зробимо разом"); партнерства ("давай поміркуємо, як нам зробити"). Однак не можна не звернути уваги на те, що за означеного підходу гуманність педагогічного процесу обмежується тим, що педагог і вирішує, яку позицію займати, і організовує спільну з дитиною діяльність, і облаштовує розвивальне середовище для її самостійної діяльності. Тобто процес взаємодії все ж будується "від дорослого". Аналіз взаємодії педагога і дитини з огляду на взаємозв'язок функціонально-рольових і особистісних позицій дозволяє стверджувати, що у певний конкретний момент особливості цього зв'язку залежать від міри їх "відображеної суб'єктності" (В.А.Петровський). Пряме научування характеризується переважанням суб'єктності дорослого над суб'єктністю дитини; спільна діяльність позначає рівність їх суб'єктності; самостійна діяльність дитини ілюструє переважання її суб'єктності над суб'єктністю педагога.

Отже, вихователю важливо варіювати суб'єктну представленість свою й дитини. Коли традиційна послідовність побудови взаємодії: научування – спільні дії – самостійна діяльність дитини означає поступове зменшення міри суб'єктності дорослого, то важливо нагадати, що розвиток дитини здійснюється не лише шляхом прямого оволодіння готовими знаннями й уміннями, а "розвитком усвідомлення способу досягнення і довільності його побудови і використання. У цьому випадку у дитини з'являється можливість виходу в суб'єктну позицію", самостійно будувати нові форми взаємодії з довкіллям, підкреслює О.М.Дьяченко у передмові до збірника наукових праць, присвячених ювілею О.В.Запорожця.

Для формування особистості з високим рівнем розвитку суб'єктності потрібно змінити послідовність пред'явлення дитині суб'єктності дорослого: починаючи від рівних суб'єктностей дорослого і дитини йти до такої взаємодії, в якій суб'єктність педагога менша від суб'єктності вихованця. За такого підходу переважаюча суб'єктність дорослого не заперечується, а частково включається і в перший, і в другий вид взаємодії в міру необхідності. Отже, маючи навіть епізодичні незначні знання й уміння, дитина, взявши участь у спільній з вихователем діяльності, досягає результату, відчуває емоційне задоволення від успішного виконання справи і згодом прагне повернутися до цієї діяльності, досягти позитивного результату (дослідження Н.Михайленко, Н.Короткової (розвиток ігрової взаємодії дорослих і дітей), Р.С.Буре (навчальна і трудова діяльність)).

Висновки. Вищезначене доводить, що гуманістично орієнтований виховний процес не може бути побудований лише на основі рівних позицій дорослого і дитини, оскільки він вимагає різної міри особистого внеску педагога залежно від можливостей і потреб дитини. Замість маніпулювання дитиною гуманістичне виховання дозволяє створювати "сміслові поле цінностей" і забезпечити мотивоване введення дитини у предметне, діяльнісне й соціальне довкілля, забезпечуючи належний рівень її суб'єктності. Гуманістичне виховання передбачає не лише зміну позиції педагога, а й зміну позиції дитини стосовно нього, зміну їх взаємин. Ми можемо визначити сутність гуманістичного виховання як ціннісно орієнтований процес взаємодії вихователя і дитини в ході освоєння соціального і становлення й розвитку суб'єктного досвіду кожного, що стимулює процеси розвитку особистості засобами своїх внутрішніх ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Сост. М.Ю.Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
2. Закон України "Про дошкільну освіту". – К., 2001. – 33 с.
3. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2-х тт. – М.: Педагогика, 1986.
4. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – № 1. – С. 6-19.

5. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). – К.: Стило, 2000. – 336 с.
6. Концепция дошкольного воспитания. – М.: ВНИК, 1989. – 32 с.
7. Кудрявцев В.Т. Смысл человеческого детства и психическое развитие ребёнка. – М.: РАО, 1997. – 156 с.
8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. – К.: Академвидав, 2004. – 456 с.
9. Психология воспитания / А.Д.Грибанова, В.К.Калишенко, Л.М.Кларина и др.; Под ред. В.А.Петровского. – 2-е изд. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 152 с.

Резюме. В статье обосновывается необходимость педагогического взаимодействия с ребёнком в процессе гуманистического воспитания. В свете идей А.В.Запорожца сущность гуманистического воспитания рассматривается как ценностно ориентированный процесс взаимодействия воспитателя и ребёнка в ходе освоения социального и становления и развития их субъектного опыта.

Ключевые слова: взаимодействие, ценностные ориентации, субъект-субъектные отношения, субъектный опыт педагога и ребёнка.

Summary. In the article is substantiated the necessity of pedagogical interaction with child in the process of humanistic upbringing. In the light of ideas of A.V.ZAPOROZH TSA the essence of humanistic upbringing is considered as valuable oriented process of the interaction of dean and child in the process of mastering social and formation and the developments of their subjective experience.

Key words: Interaction, value orientation, the subject subjective relationship, subjective experience of teacher and child.

Одержано редакцією 08.09.2005

УДК: 37.316.612: 159.923

З.П.ПЛОХІЙ

ТИПИ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ПРИРОДИ

Резюме. У статті аналізуються результати першого етапу діагностуючого дослідження сформованості екологічної культури дошкільників, характеризуються показники і типи емоційно-ціннісного ставлення до природи дітей дошкільного віку.

Ключові слова: екологічна культура, емоційно-ціннісне ставлення до природи, судження дітей про природу, пізнавальна спрямованість.

Постановка проблеми. Подолання екологічних негараздів неможливе шляхом лише заборон, законів та нормативних актів природоохоронного спрямування. Витоки екологічної кризи лежать в середині, а не поза людською істотою. То ж і вирішення цих проблем повинно виходити із зміни самої людини, її внутрішньої сутності. Орієнтовними параметрами екологічно мотивованої поведінки дитини має стати визнання того, що природа є життєдайною цінністю, самоцінним суб'єктом взаємодії, носієм пізнавальних, естетичних, моральних цінностей, а не лише об'єктом використання. У ході дослідження ми з'ясували можливості осягнення дошкільниками духовних цінностей природи.

Мета статті: проаналізувати результати діагностики емоційно-ціннісної групи критеріїв екологічної культури дітей дошкільного віку.

Результати експериментального дослідження. Для з'ясування емоційних реакцій та емоційних суджень дітей 3 – 6(7) років стосовно об'єктів природи були проведені спостереження за дітьми під час взаємодії з тваринами і рослинами. Для одержання інформації про здатність до емоційної оцінки дошкільників після спостереження проводилися індивідуальні бесіди. Бесіда містила два запитання: чи подобається тобі (називався конкретний об'єкт)? Чому він тобі подобається (не подобається)? Всього було зафіксовано 937 емоційних проявів та суджень дітей. Якісний аналіз одержаних даних дає підставу для визначення наступних тенденцій.

Переважає більшість дошкільників молодшого та старшого віку виявили позитивні емоційні реакції до об'єктів природи, що дає можливість стверджувати про наявність першооснови, на ґрунті якої має формуватися екологічна культура. Завдяки вітальним проявам, дошкільники емоційніше реагують на представників тваринного світу. Разом з тим, помітною є тенденція до поступового згасання позитивних емоційних реакцій у старших дошкільників до певних об'єктів, зокрема, це стосується комах та земноводних. Ми пояснюємо ці зміни набуттям дітьми “негативної” екологічної інформації та наслідуванням відповідного ставлення оточуючих дорослих.

Аналіз змісту перших емоційних суджень дітей свідчить про прагнення переважної більшості дошкільників дати оцінку об'єкту взаємодії. Цікавою, на наш погляд, є мотиваційна спрямованість суджень дітей. Нами констатовано три основні групи мотивів, які складають зміст оцінних суджень. Вони є наступними.

Перцептивно спрямована мотивація. Основу становлять візуальні, аудіальні, тактильні, нюхові якості природних об'єктів та поведінкові прояви. Для прикладу: “приємно співає” (пташка), “пахнуть квіточки” (рослина), “цікаво плаває” (рибка) та ін. Ця група мотивів є найчисельнішою і складає серед дошкільників віком від 3 до 4 років близько 75%, від 4 до 5 років – 67%, від 5 до 6 (7) років – 43%. Наведені цифри дають підстави

ЗМІСТ

<i>Поніманська Т.І.</i> Гуманістичне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна взаємодія.....	4
<i>Плохій З.П.</i> Типи емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до природи.....	7
<i>Дичківська І.М.</i> Інноваційна позиція викладача у розвитку творчої індивідуальності студента – майбутнього педагога.....	11
<i>Горопаха Н.М.</i> Співпраця дошкільного закладу та родини у вихованні екологічної культури дітей.....	15
<i>Янцур Л.А.</i> Особливості організації та педагогічне супроводження образотворчої діяльності на різних етапах художньо-творчого зростання особистості дитини.....	21
<i>Крайнова Л.В.</i> Інтелектуально-мовленнєвий розвиток дошкільників засобами ознайомлення з елементами природничої історії.....	27
<i>Безлюдна В.І., Корчакова Н.В.</i> Самопрезентаційна складова педагогічної діяльності вихователя дитячого садка.....	31
<i>Маліновська Н.В.</i> Особливості розвитку фонематичного слуху та навичок звукового аналізу слів у дошкільників.....	34
<i>Степанова О.І.</i> Активізація пізнавальної діяльності дошкільників у процесі засвоєння лексики рідної мови.....	37
<i>Белова С.А.</i> Мотивація навчальної діяльності учнів у бременських експериментальних школах початку ХХ ст.....	40
<i>Шевчук А.С.</i> Спецкурси як умова забезпечення професійної спрямованості освіти майбутнього педагога – дошкільника.....	43
<i>Меналюк Г.Ф.</i> Формування доведень у дошкільнят в процесі оволодіння математикою.....	48
<i>Борова В.Є.</i> Вплив чуття мови на розвиток мовлення дошкільника.....	52
<i>Козлюк О.А.</i> Методи і прийоми формування гуманістичної спрямованості спілкування дітей дошкільного віку.....	54
<i>Марчук Г. В.</i> Дорослий як чинник соціалізації дітей дошкільного віку.....	56
<i>Косарева О.І.</i> Особливості емоційного ставлення старших дошкільників до членів своєї сім'ї.....	60
<i>Мірошина Г.Г.</i> Компоненти культури управлінської діяльності керівника сучасного дошкільного навчального закладу.....	64
<i>Попова І.І.</i> До питання психології сприймання дитиною-дошкільником літературного твору в науковій спадщині О.В. Запорожця.....	67
<i>Глінчук Ю.О.</i> Виховання почуття милосердя дітей молодшого шкільного віку в процесі значущої для них діяльності в умовах кардіоревматологічного санаторію.....	69
<i>Врочинська Л.І.</i> Виховання гуманної поведінки у старших дошкільників засобом гри.....	73
<i>Єлманова С.В.</i> Динаміка розвитку допитливості в дошкільному віці.....	77
<i>Ігнатенко Л.П.</i> Художня література як засіб виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.....	81
<i>Кравець Л. М.</i> Рівні вивчення рефлексивного компоненту педагогічної діяльності.....	84
<i>Герасимчук Ю.О.</i> Особливості формування професійно-пізнавальних інтересів у студентів – майбутніх вчителів іноземної мови.....	88
<i>Лещенко Г.П.</i> Перспективність у формуванні мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку та учнів початкових класів.....	92
<i>Онищук І.А.</i> Актуальність проблеми художньо-естетичних інтересів дітей старшого дошкільного віку.....	96
<i>Одерій Л.Є.</i> Розвиток художньо-творчих здібностей дошкільників як актуальна проблема сучасної педагогіки.....	99

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 31

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника *Поніманська Т.І.*
Відповідальний за підготовку збірника до видання *Яциур М.С.*
Технічний редактор *Кравчук В.Ю.*
Комп'ютерна верстка *Лазарчук В.В.*

Здано до набору 26.09.2005 р. Підписано до друку 30.09.2005 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 16,27. Обл. вид. арк. 16,51. Замовлення № 2/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки
і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету. Випуск 31. — Рівне: РДГУ, 2005. — 106 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 2.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії дошкільної педагогіки, історії педагогіки, методики навчання і виховання дітей дошкільного віку, їх розвитку в сім'ї і дошкільних закладах.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, вихователів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
ПП Самборський І.О.
33028 м. Рівне, вул. Толстого, 3